

Odjeci reformacije i katoličke obnove u hrvatskim povijesnim zemljama: dva zbornika radova

Tridentska baština. Katolička obnova i konfesionalizacija u hrvatskim zemljama. Ur. Zrinka Blažević, Lahorka Plejić Poje. Zagreb: Matica Hrvatska, Katolički Bogoslovni Fakultet u Zagrebu, Filozofski fakultet Družbe Isusove u Zagrebu, 2016., 503 str.

The Reformation in the Croatian Historical Lands. Research Results, Challenges, Perspectives. Ur. Zrinka Blažević, Stanko Jambrek, Nataša Štefanec. Osijek-Zagreb: Biblijski institut, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Visoko evanđeosko teološko učilište, Osijek, 2015., 300 str.

Dva zbornika znanstvenih radova objavljena 2015. i 2016. godine nude temeljitu sliku društvenih, kulturnih i političkih odjeka reformacijskih i protureformacijskih gibanja u hrvatskim povijesnim zemljama. Kada govorimo o tim procesima koje se najčešće omeđuje, s jedne strane, objavljivanjem Lutherovih teza 1517., a s druge Westfalskim mirom 1648., moramo u obzir uzeti činjenicu da u njihovoj pozadini nije puka teološka debata, već čitav niz društvenih i političkih promjena koje podrijetlo vuku još iz razdoblja kasnog srednjeg vijeka, a koje su kulminirale nezadovoljstvom političkim i eklezijastičkim praksama vodstva Katoličke crkve. Također, govoreći o reformaciji i katoličkoj obnovi, moramo imati na umu da su ti procesi jedna od nužnih posljedica prilagođavanja etabliranih klerikalnih i društvenih struktura brojnim novim tehnološkim, demografskim i političkim izazovima kojima je rani novi vijek započeo. Jedan je od najznačajnijih sigurno bio izum tiskarskog stroja, koji je monopol na pisanu riječ preoteo samostanskim skriptorijima i stavio je u ruke poduzetne i politički aktivne grupe urbanih tiskara i uglednika koji su potpomagali tiskare, omogućujući dotad neviđenu diseminaciju tekstova svih vrsta. Mnogi će prilozi napisani u obama zbornicima radova neprekidno isticati važnost tiskarâ i književne produkcije – poput teksta Antuna Trstenjaka koji govori o tome kako je bilo teško otisnuti i distribuirati *Sumu nauka krstjanskoga* Petra Kanizija među pravoslavnim kršćanima u Bosni jer nije bilo tiskarskih matrica za ćirilična slova ili teksta Hermanna Ehmera koji piše o važnosti tiskare u Urachu, koju je financirao kranjski plemić Hans Ungnad von Sonneng, visoki habsburški službenik koji je prešao na protestantsku vjeru. Naravno, osim distribucije, šira je dostupnost pisanog teksta utjecala na drugačije poimanje svijeta već zbog same nove strukture medija kojim su se informacije prenosile, a koji se uvelike razlikovao od dotad dominantnih usmenih formi transfera informacija. Vezu između rođenja „Gutenbergove galaksije“ i uvelike drugačijeg poimanja odnosa između društva, pojedinca i božanskog tek treba detaljnije istražiti iz perspektiva kulturne historije emocija i historije medija.

Prva od dviju knjiga *The Reformation in Croatian Historical Lands* napisana je na engleskom jeziku, a uredili su je Zrinka Blažević, Stanko Jambrek i Nataša Štefanec. Knjiga počinje tekstom Zrinke Blažević koji govori o potencijalu novih teoretičkih i metodoloških pristupa s naglaskom na komparativne pristupe u proučavanju reformacije u kontekstu hrvatskih povijesnih zemalja. Taj tekst služi kao izvanredan uvod u

zbornik u kojem se obilje suvremenih teorijskih i metodoloških paradigmi primjenjuje na, nažalost, veoma ograničen fond izvora za povijest reformacije na našim prostorima. Dvije cjeline koje je odmah moguće izdvojiti jesu: *The Reformation of Ideas* u kojoj se autori Fanika Kranjc Vrečko, Tomislav Vidaković i Gabriella Erdely bave poviješću i diskontinuitetima i kontinuitetima intelektualne misli u vrijeme reformacije te *Reformation on the Borderlands* u kojoj petero autora pristupa fenomenima reformacije iz perspektive studija pograničja.

Tekst Fanike Kranjc Vrečko pruža nam pogled na odnos čovjeka i Boga u Crikvenom ordinalicu te praćenje načina na koji se taj odnos razvijao na prijelazu iz srednjovjekovlja u rani novi vijek, kao i onoga na koji je protestanska teološka misao željela redefinirati odnos čovjeka i Boga u svjetlu novih liturgijskih običaja i promjene u načinu bogoslužja koje je došlo reformacijom. Tekst Tomislava Vidakovića o razumijevanju islama u „magdeburškim stoljećima“ govori, pak, o teološkom pogledu protestanata na islam. Budući da se intelektualnohistorijsko proučavanje protestantske teološke misli dosad uglavnom bavilo njihovim odnosom prema dogmama i postulatima Katoličke crkve ili debatama i prijedporima između raznih reformacijskih sekta, pogled na islam kao onodobno „nekršćansko Drugo“ Zapadne i Srednje Europe pruža nov uvid u protestantsku sliku svijeta, kao i u upućenost protestantskih pisaca u osnove islamske teologije. Gabriella Erdélyi autorica je teksta o školama i životu učenika u ruralnoj Mađarskoj. Tematika kojom se taj tekst bavi znatno odudara od ostalih tekstova u cijelom zborniku jer se ne zadržava na teološkim, crkvenim ili klerikalno-političkim pitanjima, već kreće u istraživanje adolescencije i školskog života u Mađarskoj kasnog srednjeg i ranog novog vijeka. Odnos učenika, škola i zajednice u fokusu je ovog rada i zapravo govori o miljeu u kojem su odrastali ljudi koji će se razviti u vodeće zagovornike ili protivnike reformacije. Rad Gabrielle Erdélyi također predstavlja bitan prilog u historiji obrazovanja i historiji adolescencije i kulture mladih. Oba su ta područja poprilično zanemarena u historiografiji, a njihovo istraživanje može pružiti zanimljive uvide u razvoj pojedinaca koji će svojim intelektualnim angažmanom najaviti doba prosvjetiteljstva.

Istraživanja koje proučavaju fenomen reformacije s pomoću pristupa studija pograničja naglašavaju utjecaj brojnih kulturnih veza na etničkim, jezičnim i konfesionalnim razdjelnicama. Veze između ugarskih i hrvatskih aristokrata, kao i utjecaj tiskara iz Ugarske naročit su predmet proučavanja u ovom poglavlju. Reformacijski impuls u hrvatske zemlje dolazi iz Prekomurja, Prekodravja i Štajerske, a širenju su tog impulsa osobito pridonijeli propovjednici koji govore na slavenskim narječjima. Uloga reformacije u počecima jezikoslovne tradicije hrvatskih zemalja još je jedna tema koja zahtijeva dublje proučavanje.

U cjelini, radovi objavljeni u zborniku na inovativan se način bave ključnim akterima, tekstovima i kulturnim praksama reformacije u hrvatskim zemljama. Činjenica da su tekstovi objavljeni na engleskom jeziku pohvalna je jer će i inozemnim istraživačima, naročito onima iz Mađarske i Austrije, omogućiti bolju upućenost u reformacijske procese u hrvatskim zemljama, na samim granicama srednjoeuropskog prostora, gdje je reformacija, od Lutherovih teza do Westfalskog mira, imala dalekosežne posljedice.

Zbornik *Tridentska baština. Katolička obnova i konfesionalizacija u hrvatskim zemljama* bavi se procesom koji se, često pogrešno, naziva protureformacijom. Naziv „protureformacija“ implicira da se radilo o reaktivnom procesu čija je intencija bila suzbijanje širenja protestantske reformacije. Ono o čemu se zapravo radi jest proces širokih modernizacijskih promjena unutar Katoličke crkve, čija je svrha bilo usustavlji-

vanje crkvenih doktrina, ulaganje u obrazovanje tiskanim katekizmima, bogoslužjem na narodnim jezicima i osnivanjem škola i tiskara vezanih uz vjerske redove te promjena odnosa crkvene i svjetovne vlasti kao odgovor na političke prilike sve više obilježene osnaživanjem svjetovnih protonacionalnih integracijskih ideologija. Zbornik govori upravo o akterima i odjecima tih procesa u hrvatskim zemljama. Objavljeni radovi pritom odaju sveobuhvatnost promjena inspiriranih Tridentskim koncilom. Te promjene nisu samo zahvatile crkvenu politiku, već su imale sveobuhvatno značenje za odnos svjetovnih i crkvenih vlasti u hrvatskim zemljama. Iva Mandušić, na primjer, u svom radu govori o jednoj od ključnih osoba pokreta katoličke obnove u Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu, zastupniku na Tridentskom koncilu, pečuškom i zagrebačkom biskupu te hrvatskom banu Jurju Draškoviću. Upravo je Drašković imao mandat za zastupanje hrvatskog i ugarskog klera na Tridentskom koncilu i za kasnije provođenje zaključaka Tridentskog koncila u hrvatskim zemljama. Naravno, nisu sve odluke Koncila naišle na Draškovićevo odobrenje, no on ih je svejedno provodio – od organizacije sinodâ do progona utjecajnih pristalica protestantizma poput Mihaela Bučića. Radovi se, dakako, ne bave samo najmoćnijim i najstaknutijim akterima katoličke obnove – ona je bila totalizirajući proces koji je nastojao konfesionalizirati sve aspekte društva. Takvi su članci poput onog Pavla Knezovića o ulozi franjevacâ „Bosne srebrene“ u provedbi katoličke obnove ili odlični prilozi o prodoru katoličke obnove u pučku kulturu i svakodnevicu isusovačkim tragedijama u Dubrovačkoj Republici (rad Lea Rafolta) te utjecaju Tridentskog koncila na bračna pitanja u Istri (rad Marije Mogoerović Crljenko). Posebna cjelina posvećena je radovima koji katoličku obnovu promatraju u kontekstu procesa socijalnog discipliniranja. Prema Michelu Foucaultu, upravo se od ranog novog vijeka pa do kraja devetnaestog stoljeća odvija proces postupne transformacije u distribuciji moći unutar društva, gdje moć suverena koja dopušta postojanje različitih hijerarhijskih sustava umreženih u različitu vrstu asimetričnih odnosa ustupa mjesto novom obliku disciplinirajuće moći koja se kapilarno proteže cijelim društvom sve do pojedinačnih tijela.¹ Već je spomenut utjecaj Tridentskog koncila na bračne odnose upravo primjer takve disciplinirajuće moći koja dolazi do toga da se posredno manifestira na pojedinačnim tijelima. Još je jedan primjer takve moći vidljiv u radu Maje Rupnik Matasović, koji tematizira borbu Katoličke crkve protiv praznovjerja kako bi katoličanstvo imalo potpun monopol nad naratološkim i praktičnim prezentacijama spiritualnog svijeta.

Oba ova zbornika na interdisciplinarni i dubok način, uz korištenje suvremenim pristupima, analiziraju paralelne procese koji su oblikovali europsko društvo kakvo danas poznajemo te su stoga izvanredan doprinos proučavanju tih kulturnih i političkih pokreta. Iako se čini da je o navedenim procesima napisano već mnogo, sveobuhvatni procesi poput reformacije i katoličke obnove uvijek će otvarati nova istraživačka pitanja i biti predmet brojnih metodoloških i teoretskih rasprava.

Vinko Drača

¹ Michel FOUCAULT, *Psychiatric Power: Lectures at the Collège de France, 1973-74*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2006., 40-41.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI 49

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase sans-serif font.

ZAGREB 2017.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 49

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Vesna Vlahović Štetić

Glavni urednik / Editor-in-Chief

Hrvoje Gračanin

Izvršna urednica / Executive Editor

Inga Vilogorac Brčić

Uredništvo / Editorial Board

Bruna Kuntić-Makvić (stara povijest/ancient history), Zrinka Nikolić Jakus (srednji vijek/
medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Željko Holjevac
(moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history),
Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history),
Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko
Bratož (Ljubljana), Snježana Buzov (Columbus, Ohio), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki
(Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien),
Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz),
Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj),
Nade Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd),
Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršni urednik za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Martin Previšić

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by
Iva Mandić

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout
Marko Maraković

Lektura / Language editors
Samanta Paronić (hrvatski / Croatian)
Dražen Nemet (engleski / English)

Tisak / Printed by
Tiskara Zelina d. d., Sveti Ivan Zelina

Naklada / Issued
250 primjeraka / 250 copies

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrcak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*